

20. Правила проведення судово-медичної експертизи (досліджень) трупів у бюро судово-медичної експертизи: станом на 17.01.1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0257-95.
21. *Шерстюк В.М.* Організаційно-правові та морально-психологічні засади судово-експертної діяльності: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2007.
22. *Бондаренко О.О.* Процесуальний статус обізнаних осіб та їх правовідносини з дізнавачем і слідчим у кримінальному судочинстві України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2004.
23. *Черненко А.П.* Проблемні питання призначення та провадження судових експертиз // Науковий вісник Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ. – 2009. – № 2 (43). – С. 213-221
24. Приватний експерт: альтернативний варіант: інтерв'ю із судовим експертом, керуючим партнером «Експертного бюро Мещерякової, Дорошенка і Сержанової» Наталією Мещеряковою ; розмову вів О. Миланко // Правовий тиждень. – 2008. – № 20 (93). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.legalweekly.com.ua/article/?uid=388.
25. *Кравченко О.А., Яцюк О.В.* Деякі аспекти кримінально-процесуальної діяльності експерта та керівника експертної установи // Держава та регіони. Серія: Право. – 2003. – № 2. – С. 38-39.
26. *Форис Ю.Б.* О формировании судебного-экспертного права: постановка проблемы // Теория та практика судової експертизи і криміналістики. – Вип. 3. – Х., 2003. – С. 45-48.
27. *Зайцева Е.А.* Концепция развития института судебной экспертизы в условиях состязательного уголовного судопроизводства: Монография. – М., 2010.
28. *Абрамова В.М.* Експертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2005.
29. *Ярош О.В.* Судово-психологічна експертиза неповнолітніх, обвинувачених за агресивні злочини: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – Х., 2008.
30. *Ампенов С.С.* Обстоятельства, исключющие участие в уголовном судопроизводстве: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Тюмень, 2011.

Надійшла до редакції 29.11.2011

О.А. Шевченко

здобувач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.9

ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИНІВ ПІДРОЗДІЛАМИ КАРНОГО РОЗШУКУ

Проаналізовано основні напрямки профілактичної діяльності підрозділів карного розшуку та запропоновано вирішення деяких проблем, пов'язаних з цим видом діяльності.

Ключові слова: запобігання злочинності, профілактика злочинів, органи внутрішніх справ України, оперативні підрозділи, карний розшук.

Проанализированы основные направления профилактической деятельности подразделений уголовного розыска и предложено решение некоторых проблем, связанных с данным видом деятельности.

Ключевые слова: предотвращение преступности, профилактика преступлений, органы внутренних дел Украины, оперативные подразделения, уголовный розыск.

Main directions of criminal investigation departments' preventive activity are analyzed, and the solution of some problems connected with this kind of activity is offered.

Keywords: *crime prevention, internal affairs bodies, operational units, criminal investigation.*

Постановка проблеми. Пріоритетним завданням у діяльності органів внутрішніх справ України (далі – ОВС) є профілактика злочинів, яка має вирішальне значення у протидії злочинності.

Ефективність профілактичної діяльності певною мірою залежить від правильного розуміння її сутності. З точки зору теоретичного і загального вивчення профілактика злочинів розглядається як особливий інтегрований, багаторівневий об'єкт соціального управління, який складає різноманітна за формами діяльність відповідних суб'єктів (державних, недержавних органів та установ, громадських формувань та окремих громадян), які взаємодіють у вигляді системи різнорідних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності на усіх рівнях, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до соціально толерантного рівня [1, с. 35].

Завдання профілактики злочинності конкретизуються залежно від рівнів, видів, форм і методів діяльності суб'єктів профілактики. Тому загальна ефективність залежить від того, як виконуються конкретні завдання суб'єктами профілактики злочинів, що стоять перед ними.

З числа суб'єктів профілактики злочинності провідну роль відведено підрозділам карного розшуку, діяльність яких спрямована на протидію загальнокримінальним злочинам.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблема профілактики злочинів займалися Г.А. Аванесов, Ю.М. Антонян, О.М. Бандурка, Л.Д. Гаухман, В.В. Голіна, В.О. Глушков, Л.М. Давиденко, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.І. Долгова, А.Е. Жалінський, А.П. Закалюк, О.Г. Кальман, І.І. Карпець, Я.Ю. Кондратьєв, Н.Ф. Кузнєцова, А.Г. Лекарь, О.М. Литвак, П.П. Михайленко, В.П. Філонов, О.М. Яковлев та інші криміналісти.

Метою роботи є аналіз основних напрямків профілактичної діяльності підрозділів карного розшуку та розв'язання деяких проблем, пов'язаних з цим видом діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні важливу роль у правовому забезпеченні профілактики злочинності в Україні відіграє Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 р. №1209-р. Метою Конце-

пції є забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень шляхом розроблення та здійснення комплексу заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов учинення злочинів, захист інтересів людини, суспільства і держави від протиправних посягань, а також налагодження дієвої співпраці між центральними і місцевими органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим та громадськістю в зазначеній сфері.

Загально визнано, що вся профілактична діяльність складається з двох послідовних етапів. Перший – виявлення причин, що породжують злочини, і умов, які сприяють їх вчиненню. Другий – усунення виявлених причин та умов.

Залежно від того, на які явища і процеси спрямовано профілактичні заходи, виокремлюють такі види профілактики: 1) профілактика випередження – сукупність заходів, які спрямовані на завчасне запобігання виникненню криміногенних явищ і процесів у суспільному житті; 2) профілактика обмеження – сукупність заходів, які перешкоджають поширенню в країні або на певній адміністративно-територіальній одиниці криміногенних явищ, детермінації окремих видів злочинності та формуванню типових рис різних категорій злочинців; 3) профілактика усунення – сукупність заходів, які спрямовані на ліквідування негативних процесів та явищ, та які запобігають новій активізації їх дій; 4) профілактика захисту – сукупність заходів, що здійснюються з метою усунення умов, які сприяють вчиненню злочинів, та (опосередковано) антисуспільних поглядів [2, с. 96-98].

Розглядаючи структуру профілактики злочинів під кутом зору конкретної спрямованості запобіжних заходів, можна виокремити два види цієї діяльності. До першого з них – загальної профілактики – належать заходи, мета яких полягає у створенні об'єктивних умов, що виключають або утруднюють скоєння злочинів, до другого виду – індивідуальної профілактики – заходи, спрямовані на недопущення злочинної поведінки з боку конкретної особи.

У свою чергу, профілактичні заходи здійснюються на рівні: 1) загальносоціальної профілактики злочинів, яка здійснюється в межах суспільства в цілому; 2) профілактики злочинів у соціальних групах та колективах; 3) індивідуальної профілактики злочинів (рання та безпосередня) [3, с. 5].

Наприклад, Я.Ю. Кондратьєв та О.М. Джужа називають два види цієї діяльності. До першого з них – загальної профілактики – відносять заходи, мета яких полягає у створенні об'єктивних умов, що виключають або утруднюють скоєння злочинів, до другого виду – індивідуальної профілактики – заходи, спрямовані на недопущення злочинної поведінки конкретною особою [4, с. 141].

Особлива увага правоохоронних органів повинна приділятися профілактиці злочинів на індивідуальному рівні. Як зазначив Д.А. Шестаков, під індивідуальною профілактикою злочинів розуміють здійснення з метою запобігання злочинам вплив на конкретну особу або на її безпосереднє оточення, що складається в соціальній або психологічній підтримці, а у разі необхідності – також у контролі [5, с. 254-255].

Індивідуальна профілактика злочинів класифікується на ранню та безпосередню. Рання профілактика злочинів полягає у виявленні та усуненні криміногенних ситуацій, несприятливих життєвих умов у групі підвищеного ризику до моменту формування негативних ціннісних орієнтацій і мотивацій. Безпосередня профілактика злочинів поширюється на соціально не схвалювану поведінку особи, що перетворилась у систематичну протиправну діяльність, характер якої вказує на зростаючу небезпеку обрання злочинного шляху.

За спрямованістю профілактичної діяльності, що проводиться правоохоронними органами, виокремлюють такі основні її види: правова (спрямована на недопущення вчинення правопорушень та різних форм протиправної поведінки); кримінологічна (спрямована на недопущення самої можливості злочинних проявів); кримінально-правова (здійснюється стосовно осіб, які вчинили злочини та потребують виправлення); оперативно-розшукова (оперативні підрозділи правоохоронних органів здійснюють свою діяльність щодо виявлення та усунення (нейтралізації) причин і умов, що сприяють скоєнню злочинів, виявлення осіб, схильних до скоєння злочинів, застосовування до них заходів щодо подальшої їх відмови від злочинних намірів за допомогою як гласних, так і негласних оперативно-розшукових сил, засобів та методів).

Визначені види профілактичної діяльності не слід розглядати ізольовано один від одного. При вирішенні задач профілактики злочинів вони повинні розглядатися і застосовуватися комплексно і загалом можуть бути об'єднані в єдиному понятті – “профілактична діяльність правоохоронних органів”. Разом з тим кожен з цих видів профілактики злочинів являє собою самостійний напрямок діяльності правоохоронних органів, хоча має свої характерні особливості та відмінності.

Профілактику злочинів підрозділами карного розшуку слід розглядати як специфічний вид діяльності карного розшуку та спрямований на недопущення вчинення злочинів, а також своєчасне виявлення та усунення (нейтралізацію) причин і умов, що сприяють їх скоєнню.

Серед різноманітних видів і форм профілактичної діяльності підрозділів карного розшуку значне місце займає оперативно-розшукова

профілактика.

Особливість оперативно-розшукової профілактики злочинів проявляється у тому, що за допомогою негласних оперативно-розшукових сил, засобів та методів представляється унікальна можливість спостерігати кримінальні процеси і явища з середини – методом спостереження, постійно слідкувати за змінами в криміногенному та кримінальному середовищі, отримувати різноманітну інформацію про таємні процеси, які функціонують в осередку злочинності, про кримінально активну частину населення [6, с. 14].

Оперативно-розшукова профілактика, виступаючи як самостійний напрямок оперативно-розшукової діяльності, є специфічною підсистемою профілактики злочинності як на загальному, так і на індивідуальному рівнях.

На загальному рівні оперативно-розшукова профілактика спрямована на обмеження дії негативних явищ і процесів, взаємопов'язаних зі злочинністю; усунення (нейтралізацію) детермінантів злочинних проявів; ліквідацію криміногенних факторів у мікросередовищі особи, які формують її антигромадську позицію і мотивацію злочинної поведінки.

На індивідуальному рівні оперативно-розшукової профілактики на підставі аналізу інформації, яка була отримана оперативним шляхом щодо осіб, які схильні до вчинення злочинів, та про факти щодо злочинних намірів цих осіб, здійснюється превентивний вплив на особу, яка за своїм антигромадським способом життя спроможна вчинити злочин.

Реалізується оперативно-розшукова профілактика шляхом використання оперативно-розшукових заходів, а також інших оперативних можливостей підрозділів карного розшуку.

Важливу роль у профілактиці злочинів підрозділами карного розшуку відіграє виявлення і перевірка осіб з антигромадськими поглядами, способом життя й протиправною поведінкою. Угрупування таких осіб утворюють криміногенне середовище, що впливає на оперативну обстановку певної території обслуговування. Працівники підрозділів карного розшуку за допомогою негласних сил, спираючись на засоби та методи оперативно-розшукової діяльності, проникають у криміногенне середовище й отримують інформацію, яку використовують у профілактиці злочинів.

До кола осіб, щодо яких необхідно вживати індивідуально-профілактичних заходів, належать особи: які були раніше засуджені за вчинені злочини і на шлях виправлення не стали, про що свідчать факти їх антигромадської поведінки під час відбування покарання або після звільнення; що вчинили адміністративні проступки та існує можливість вчинення ними у майбутньому злочинних діянь; що не при-

тягувалися в минулому до кримінальної або адміністративної відповідальності, але їх поведінка свідчить про стійкі антигромадські погляди, наявність зв'язків із кримінальними елементами; особи, які зловживають спиртними напоями, наркомани, сімейні бешкетники, утримувачі будинків розпусти, неповнолітні, які вчиняють адміністративні проступки.

Процес індивідуальної профілактики підрозділами карного розшуку складається з таких етапів: виявлення й постановка на облік осіб, від яких через їх антигромадські погляди й поведінку можна очікувати вчинення злочинів; організація спостереження й отримання оперативної інформації про поведінку, погляди взятих на облік осіб; організація і здійснення комплексу оперативно-розшукових та інших заходів з метою недопущення вчинення потенційними правопорушниками злочинів; організація належного аналізу ефективності профілактичних заходів, своєчасне внесення змін у розміщення сил, тактику застосування оперативно-профілактичних засобів і методів щодо осіб, які підлягають профілактичному впливу.

Виявлені під час оперативно-розшукової діяльності особи, що становлять оперативний інтерес, після перевірки інформації про них повинні підлягати профілактичному впливу, крім випадків, коли вони обґрунтовано підозрюються у вчиненні злочину.

У разі ускладнення оперативної обстановки в регіонах на всіх або окремих напрямках оперативно-службової діяльності, коли для її стабілізації необхідна активізація значних зусиль і комплексного залучення наявних та додаткових сил та засобів органів і підрозділів внутрішніх справ, проводяться оперативно-профілактичні заходи. Так, за даними Департаменту карного розшуку МВС України підрозділами карного розшуку на території України було проведено у 2006 році 368 оперативно-профілактичних заходів, у 2007 році – 383, у 2008 році – 375, у 2009 році – 378, у 2010 році – 418.

Організацію та порядок проведення оперативно-профілактичних заходів затверджено наказом МВС України від 04.07.2008 р. №324. Відповідно до цього наказу, оперативно-профілактичні заходи можуть проводитися на загальнодержавному, регіональному й місцевому рівнях, а також у взаємодії з іншими центральними органами виконавчої влади України та відповідними органами інших держав (на міждержавному рівні).

Підрозділами карного розшуку здійснюються такі оперативно-профілактичні заходи:

- 1) цільові оперативно-профілактичні операції (сукупність оперативно-розшукових та профілактичних заходів, що здійснюються органами та підрозділами внутрішніх справ і спрямовані на посилення протидії правопорушенням окремих видів або в окремих сферах дія-

льності): “Автомобіль”, “Зброя та вибухівка”, “Квартира”, “Розшук”, “Октан”, “Трал”;

2) комплексні оперативно-профілактичні заходи (сукупність оперативно-розшукових та профілактичних заходів, спрямованих на активізацію зусиль органів та підрозділів внутрішніх справ на всіх або основних напрямках оперативно-службової діяльності з метою оздоровлення оперативної обстановки при її ускладненні): “Антикваріат”, “Метал”.

З метою проведення оперативно-профілактичних заходів підрозділи карного розшуку на підготовчому етапі здійснюють такі заходи: систематизують та аналізують оперативну інформацію щодо існуючих організованих груп та злочинних організацій на території обслуговування, їх лідерів та членів; вивчають інформацію щодо фізичних та юридичних осіб, які можуть зберігати вогнепальну, газову зброю та боєприпаси; узагальнюють оперативну інформацію щодо місць концентрації осіб з числа криміногенного елемента та планують заходи щодо їх відпрацювання; забезпечують постійний обмін оперативною інформацією з іншими територіальними підрозділами правоохоронних органів, за необхідності розробляють плани спільних оперативно-розшукових заходів, спрямованих на документування злочинних угруповань.

Основними заходами, що виконуються підрозділами карного розшуку на практичному етапі, є: оперативно-розшукові заходи, спрямовані на реалізацію наявної інформації, з метою затримання і документування протиправної діяльності лідерів та учасників злочинних груп, а також розкриття особливо тяжких та резонансних злочинів; оперативно-розшукові заходи з виявлення новоутворених угруповань, у тому числі сформованих на етнічній основі, для запобігання озброєним конфліктам між ворогуючими угрупованнями, відпрацювання їх причетності до нерозкритих злочинів; заходи, спрямовані на оперативно-профілактичне відпрацювання міст та районів області, відповідних залізничних вузлів, у першу чергу зі складною криміногенною обстановкою; відпрацювання автостоянок, гаражів, приватних ремонтних майстерень, інших місць, де можливе укриття та розукомплектування транспортних засобів, якими незаконно заволоділи; відпрацювання об'єктів зберігання зброї, боєприпасів, вибухових речовин, наркотичних засобів, цінних вантажів та інших матеріальних цінностей, ринків, інших торговельних об'єктів, готелів, гуртожитків тощо; заходи, спрямовані на відпрацювання затриманих та заарештованих осіб з використанням усіх наявних засобів та можливостей, які є в оперативних підрозділах ОВС.

Самостійним напрямом кримінологічної профілактики є віктимологічна профілактика, метою якої є підвищення якості профілактики злочинів шляхом впливу безпосередньо на потерпілих (і тих, хто мо-

же ними стати) у процесі роз'яснювальної роботи з відповідними категоріями населення, а також іншими методами. Віктимологічна профілактика, що здійснюється підрозділами карного розшуку – це сукупність заходів, спрямованих на протидію злочинам шляхом зниження у населення в цілому чи окремих громадян ризику стати жертвою злочинних посягань загальнокримінальної спрямованості.

На запитання: як Ви оцінюєте ефективність проведення віктимологічної профілактики злочинів працівниками карного розшуку у Вашому підрозділі? – працівники карного розшуку відповіли так: в достатній мірі – 110 (61%), недостатньо – 65 (36%), взагалі не проводиться – 6 (3%).

Висновки. Таким чином, профілактика злочинів – це один із різновидів запобіжної діяльності, яка включає до себе сукупність державних та громадських цілеспрямованих заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють скоєнню злочинів, а також виявлення осіб, схильних до скоєння злочинів, та застосування до них заходів щодо подальшої їх відмови від злочинних намірів.

На сьогодні існує проблема недосконалості нормативно-правового регулювання профілактики злочинів оперативними підрозділами ОВС, а також відсутність відповідного окремого відомчого нормативного акта, що, у свою чергу, створює штучні перешкоди при здійсненні цього виду діяльності. Так, на питання: чи потрібно створити окремий відомчий нормативно-правовий акт, який би регулював діяльність оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, у тому числі й підрозділів карного розшуку? – «так» відповіли 51% респондентів, «ні» – 43%, не дали відповіді – 6%. Тому гострою є потреба у відомчому нормативно-правовому акті, що регулював би діяльність ОВС щодо профілактики злочинів оперативними підрозділами.

Бібліографічні посилання

1. *Литвинов О.М.* Сучасні проблеми управління профілактикою злочинів: Монограф. – Херсон, 2003.
2. *Кримінологія: Загальна та Особлива частини. Підручник / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисодед; за ред. І.М. Даньшина.* – Х., 2003.
3. *Яковлев А.М.* Индивидуальная профилактика преступного поведения. – Горький, 1977.
4. *Курс кримінології: Загальна частина: підруч: у 2-х кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О.М. Джужи.* – К., 2001.
5. *Шестаков Д.А.* Криминология: Новые подходы к преступлению и преступности: Криминогенные законы и криминологическое законодательство. Противодействие преступности в изменяющемся мире: Учеб. – 2-е изд. перераб. и доп. – СПб., 2006.
6. *Исиченко А.П.* Оперативно-розыскная криминология: Учеб. пособие. – М., 2001.

Надійшла до редакції 30.11.2011